

Maja Vonić

(Đakovo)

ŠPANJOLSKA GRIPA U OSIJEKU 1918.

UDK: 616.921(497.5 Osijek)“1918”

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 8. 1. 2014.

Pandemija gripe 1918.-1919. godine, u kolektivnoj svjetskoj memoriji zapamćena pod imenom *španjolska gripa*, uzdrmala je svijet iscrpljen višegodišnjim ratom, a krajem ljeta i u jesen 1918. godine pojavila se u Hrvatskoj, pa tako i u Osijeku. Svoj vrhunac u Hrvatskoj gripa je dosegnula u zadnjoj četvrtini godine, u razdoblju kada je sva pozornost bila usmjerena na politička događanja oko raspada Austro-Ugarske, stvaranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba i ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom. Epidemija španjolske gripe stoga je ostala u sjeni tih političkih promjena, a i hrvatska historiografija posvetila joj je malo pažnje. Ovaj rad bavi se pojavom i tijekom epidemije španjolske gripe u Osijeku 1918. godine na temelju dostupnih arhivskih izvora Kliničke bolnice Osijek, izvješća Zdravstvenog odjela Gradskog poglavarstva i osječkog lista *Hrvatska obrana*.

Ključne riječi: španjolska gripa, epidemija, Osijek, Prvi svjetski rat, 1918.

Godine 1918. smrt ljudima nije bila stranac. Nakon četverogodišnjeg ratovanja, poznatog kao Prvi svjetski rat, ljudski gubici brojali su se u milijunima, a broj ranjenih dvostruko je premašivao ukupni onodobni mortalitet. Osim vojnika, rat je teško pogađao i one koji nisu u njemu aktivno sudjelovali uzrokujući nestašicu gotovo svega, od ugljena i prehrambenih namirnica do lijekova, novinskog papira i dr.

Mobilizacija velikog broja ljudi koji su boravili u skućenim prostorima namijenjenim znatno manjem broju vojnika, bilo da je riječ o vojnim kampovima gdje su se uvježbavali ili brodovima i vlakovima kojima su prevoženi do ratišta, te loši higijenski uvjeti uz nedostatan broj liječnika, medicinskog osoblja i medicinskog materijala, stvorili su sve preduvjete za izbijanje i širenje zaraznih bolesti. Liječnici su toga bili svjesni jer su tijekom rata izbijale i druge epidemije zaraznih bolesti (kao npr. kolera), no nisu se mogli pripremiti za epidemiju koja je izbila u proljeće 1918. godine. Ta epidemija, odnosno zarazna bolest koja je prouzrokovala epidemiju svjetskih razmjera, ostat će

poznata pod nazivom španjolska gripa ili influenza¹ i odnijet će daleko više života od Prvoga svjetskog rata.

Iako samo ime bolesti to sugerira, zemlja podrijetla španjolske gripe nije bila Španjolska. Gripa se zapravo prvo pojavila u SAD-u, u Kansasu, u prvim mjesecima 1918. godine, a ubrzo je došla i do američkih vojnih baza. Rat je dalje učinio svoje, te je virus španjolske gripe doputovao s američkim vojnicima u Francusku, odakle se brzo širio europskim kontinentom.²

U Španjolsku je gripa došla najvjerojatnije upravo iz Francuske, u kojoj su zbog nedostatka radne snage radili brojni Španjolci i Portugalci. Budući da je Španjolska zadržala neutralnost tijekom rata, tamošnje novine nisu bile podvrgnute cenzuri kao u zemljama izravno uključenim u rat pa se tu o epidemiji gripe od početka njezina izbijanja slobodno izvještavalo, a posebno nakon što je od nje obolio i sam kralj Alfonso XIII. i nekoliko španjolskih ministara. Tako je u Španjolskoj gripa dobivala veliku medijsku pozornost, što nije bio slučaj u ostalim europskim državama, gdje je rat i dalje bio glavna tema. To se pogotovo odnosi na početak epidemije kada se mislilo da je riječ samo o blagom virusu gripe, dok se poslije, vjerojatno iz vojnih i političkih razloga i nastojanja da se ne naruši moral stanovništva, umanjivala opasnost i nisu se prenosile točne vijesti o velikom broju umrlih. Španjolska nije morala kriti informacije o velikom broju oboljelih i umrlih, te se upravo zbog prostora koji je dobila u španjolskom tisku ta pošast u ostatku svijeta počela povezivati sa Španjolskom, pa je i nazvana španjolskom gripom.³

Španjolska se gripa širila u trima valovima od kojih je najgori i najsmrtonosniji bio drugi, tzv. jesenski val. Naime, prvi ili proljetni val gripe bio je blag i trajao je nekoliko mjeseci, nakon čega je virus iznenada nestao. Kako nisu zabilježeni novi slučajevi oboljelih od španjolske gripe, mislilo se da je epidemija završila, no zapravo je uslijedilo zatišje tijekom kojeg je virus gripe mutirao i postao znatno opasniji, odnosno smrtonosniji. Taj drugi val bio je toliko smrtonosan da je u pojedinim gradovima ili vojnim bazama zabilježeno i preko stotinu smrtnih slučajeva dnevno, a zbog tako visoke smrtnosti neki

¹ Naziv influenza dolazi od talijanskog imena za tu bolest *influenza di fredo* (utjecaj hladnoće), a datira iz 1358. godine, kada je Italiju snažno pogodila ta bolest. Hrvatski naziv gripa dolazi od francuske riječi *gripper* (zgrabiti, ščepati) koja najbolje opisuje početak same bolesti koja naglo *zgrabi* čovjeka. (Andreja Barišin / Vladimir Draženović, „Usporedba pandemijskog virusa A/H1N1/ iz 1918. godine s potencijalnim pandemijskim virusom A/H5N1/ iz 2005. godine“, *Infektološki glasnik*, god. 26, br. 1 (Zagreb, 2006), 19 – 20.)

² John Barry, *The Great Influenza: The Epic Story of the Deadliest Plague in History* (New York, 2004), 169 – 170.; Beatriz Echeverri, „Spanish influenza seen from Spain“, u: *The Spanish Influenza Pandemic 1918-19. New Perspectives*, ur. Howard Phillips i David Killingray (London, 2003), 173.

³ B. Echeverri, „Spanish influenza seen from Spain“, 173.

su i posumnjali da se uopće radi o gripi.⁴ Kao i prvi val, gripa je i u drugom valu najednom nestala i baš kada se mislilo da je pobijedena, krajem 1918. i početkom 1919. nastupio je treći val gripe koji je zahvatio i dotada pošteđene dijelove svijeta, poput Australije. Budući da je virus u jesenskom valu gripe *mutirao u najgori mogući oblik*, u trećem valu bio je blaži, no i dalje jako smrtonosan.⁵ Kao i prva dva vala, i treći je val počeo jenjavati nakon nekoliko tjedana, no smrtnih slučajeva bilo je tijekom cijele 1919. godine, a ponegdje i kasnije, jer pojedini valovi gripe nisu svugdje nastupili baš u isto vrijeme.

Bolest je zbuñivala tadašnje liječnike jer su se oboljeli javljali s različitim simptomima (strašne glavobolje, bolovi u tijelu, drhtavica, vrtoglavica, povraćanje, opći osjećaj iscrpljenosti, bolovi u ušima i puknuće bubnjača, gnoj u srednjem uhu te krvarenje iz nosa, ušiju ili čak očiju) te su često postavljane pogrešne dijagnoze. Nije se vjerovalo da nešto tako obično kao gripa može uzrokovati cijelu nisku različitih, nasilnih simptoma i naposljetku smrt u toliko velikom broju slučajeva. Oboljeli od španjolske gripe često nisu umirali od same gripe nego od sekundarne infekcije koja bi napala tijelo oslabljeno gripom, a najčešće je to bila pneumonija (upala pluća). Osim toga, karakteristično za ovu epidemiju gripe bilo je to što ona nije ubijala kao i inače, one najmlađe i one najstarije, nego je najviše mrtvih bilo u dobnoj skupini od 20 do 40 godina, najzdravijoj i najsnažnijoj skupini stanovnika. Smatra se da je to posljedica reakcije imunološkog sustava, koji je najjači upravo kod spomenute dobne skupine. Naime, imunološki sustav snažno je reagirao protiv virusa gripe, pri čemu je uništavao ne samo zaražene nego i zdrave stanice, što je rezultiralo smrću oboljelih.⁶

Medicinska znanost bila je nemoćna. Nije se moglo odgonetnuti ni što uzrokuje gripu, a kamoli kako izliječiti oboljele. Također, većina najboljih i najiskusnijih liječnika bila je mobilizirana i poslana na ratišta ili u vojne baze, dok je civilno stanovništvo bilo prepušteno na brigu onoj nekolicini preostalih, uglavnom mladih i neiskusnih, liječnika. No iako nisu znali uzročnika gripe, liječnici su znali da se ona širi zrakom, tj. kapljičnim putem preko dišnih organa i da se najlakše širi u gužvama, stoga su se poduzimale određene preventivne mjere, poput nošenja maski za lice te strogih karantena.⁷ Nažalost, nikakvi ljudski naponi nisu uspjeli suzbiti pandemiju influence tijekom 1918. i 1919. godine te je ona uzela više života od Prvoga svjetskog rata. Procjene se kreću od 20 do 50 milijuna umrlih.⁸

⁴ J. Barry, *The Great Influenza*, 175 – 188.

⁵ Isto, 373 – 377.

⁶ Isto, 232 – 238., 247 – 250.

⁷ Isto, 256., 315 – 316.

⁸ Carolyn Daer / Antoni Trilla / Guillem Trilla, „The 1918. ‘Spanish flu’ in Spain“, *Clinical Infectious Diseases*, vol. 47, br. 5 (2008), 668.

Zdravstvene prilike u Osijeku 1918. godine

U jesen 1918. godine španjolska je gripa stigla i u Osijek koji je tada imao oko 29 000 stanovnika.⁹ Kao i drugdje, i tu su se osjećale posljedice ratnih sukoba. Naslovi poput *Nema ljekarija*,¹⁰ *Oskudica i skupoća na pijaci*,¹¹ *Oskudica na cipelama*,¹² *Štednja rasvjetnim plinom*,¹³ *Nestašice ugljena*¹⁴ svakodnevno su se mogli pročitati u osječkim novinama, a te teške socijalne i ine prilike dodatno je pogoršala pojava zelenog kadra u okolici Osijeka i učestale pljačke i palež. Strah od pljačkaša natjerao je mnoge obitelji iz okolice da sigurnost potraže u gradu na Dravi, što je za sobom povlačilo potrebu rješavanja njihovog stambenog pitanja te se javio manjak stanova.¹⁵ Prenapućenost, loši higijenski uvjeti u gradu, glad i opća nestašica plodno su tlo za razvoj različitih zaraznih bolesti, a krajem 1918. takvu će lošu situaciju u gradu iskoristiti i španjolska gripa.

Zdravstvene prilike u Osijeku, u posljednjoj ratnoj godini, odgovarale su općem stanju u gradu, a obilježavale su ih nestašica lijekova, hrane i plahti za krevete bolesnika, zapušteni odjeli pretrpani teškim bolesnicima, nedostatak medicinskog osoblja i drugo. U bolnicama nije bilo dovoljno kreveta, a zbog malog kapaciteta zaraznog odjela Sveopće zakladne Hutler-Kohlhofer-Mospergerove bolnice u Donjem gradu, zarazni bolesnici smješteni su i na interni odjel. U takvim prilikama nije moglo biti govora o pravoj karanteni, nego samo o separaciji „kontagioznih bolesnika“.¹⁶ U Osijeku je, pored te donjo-gradske bolnice, djelovala i vojna bolnica u Tvrđi te nekoliko pomoćnih vojnih bolnica u školama i drugim ustanovama.¹⁷ Točan broj liječnika i ambulanti za liječenje civila u Osijeku 1918. godine teško je odrediti, no Zdravstveni odjel Gradskog poglavarstva navodi da je postojao jedan ambulatorij za am-

⁹ Podatak prema popisu stanovništva i stoke iz 1917. godine o kojem piše Mira Kolar-Dimitrijević. Prema tom popisu Osijek je imao 29 408 stanovnika. (Mira Kolar-Dimitrijević, „Utjecaj Prvog svjetskog rata na kretanje stanovništva i stočarstva na području Hrvatske i Slavonije“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 24 (1991), 47.)

¹⁰ *Hrvatska obrana* (dalje: HO), god. XVII., br. 152, Osijek, 6. VII. 1918., 4.

¹¹ Isto.

¹² Isto, br. 226, 5. X. 1918., 5.

¹³ Isto, br. 233, 14. X. 1918., 2.

¹⁴ Isto, br. 265, 16. XI. 1918., 3.

¹⁵ Isto, br. 271, 23. XI. 1918., 3.

¹⁶ Vladimir Utvić, *Povijest bolničkih ustanova u Osijeku od 1874 – 1974* (Osijek, 1974), 14., 86.

¹⁷ Nije pronađeno puno podataka o tim pomoćnim vojnim bolnicama, tek podatak da je jedna bolnica Crvenog križa djelovala u pučkoj školi u Jägerovoj ulici (Krešimir Janošić, „Zdravstvo 1848. – 1918.“, u: *Od turskog do suvremenog Osijeka*, ur. Ive Mažuran (Zagreb, 1996), 215.)

bulantno liječenje u Donjem, a jedan u Gornjem gradu te da su zdravstveno osoblje činila tri kotarska liječnika, jedan gradski liječnik, tri primalje i šest raskužitelja.¹⁸ Nedostajalo je i medicinskih sestara, zbog čega se u nekoliko navrata pozivaju sve gospođe i gospođice „koje su svoju službu vršile kod Crvenog križa, da se bezuslovno danas prijave stožernom liječniku dru Kafki kao bolničarke, jer su se dosadanje bolničarke razbjegle, a bolnica sa blizu 1. 000 bolesnika ostala bez njege“.¹⁹ Iako je završetak rata trebao poboljšati stanje u zdravstvu i donekle povećati broj medicinskog osoblja, jer su se mobilizirani liječnici vraćali u grad, dogodilo se upravo suprotno jer se smanjio broj medicinskih sestara koje su preuzele svoje prijeratne uloge i vraćale se svojim kućama i uobičajenim dnevnim poslovima, napuštajući rad u vojnim bolnicama. U vezi s tim, umjesto poboljšanja, kraj je rata u Osijeku pogoršao ionako loše zdravstvene prilike.

Prve vijesti o španjolskoj gripi i početak epidemije

Prema sačuvanom arhivskom gradivu može se zaključiti da se španjolska gripa²⁰ u Osijeku pojavila krajem rujna i početkom listopada, kada gradska vlast počinje s prvim mjerama protiv širenja zaraznih bolesti i kada je u osječkoj Sveopćoj zakladnoj bolnici zabilježen prvi smrtni slučaj od *influenze*²¹. Nakon toga, o influenci se češće počinje izvještavati u osječkim novinama i ona dobiva više medijskog prostora, dok je u prijašnjim mjesecima izbijanje epidemije bilo gotovo u potpunosti ignorirano. Naime, iako su mjesne novine, i prije nego što se španjolska gripa pojavila u Osijeku, tu i tamo tiskale pokoju vijest o njoj, te su vijesti bile kratke i odnosile su se samo na pojavu gripe i širenje epidemije u gradovima Budimpešti i Beču te u Njemačkoj i Švicarskoj. Tako list *Hrvatska obrana* prvi puta izvještava o španjolskoj gripi tek u srpnju 1918., navodeći kako se bolest počela širiti u Budimpešti te da je „blažeg značaja i već popušta, pa se ne treba plašiti od nje“.²² Tek dva tjedna poslije donosi novu vijest o gripi; ovoga puta riječ je o Švicarskoj, gdje je bolest poprimala opasan karakter sa 116 smrtnih slučajeva u vojsci.²³ Ti prvi izvještaji javljaju se dosta kasno u usporedbi sa zagrebačkim novinama, koje su već kra-

¹⁸ Državni arhiv Osijek (dalje HR-DAOS), Spisi Gradskog poglavarstva (dalje SGP), registraturna oznaka 680, Zdravstveni odjel Gradskog poglavarstva, Španjolska gripa. Izvješća Zdravstvenog odjela Gradskog poglavarstva, Zdravstveni izvještaj za godinu 1918.

¹⁹ „Za Crveni krst.“, HO, br. 248, Osijek, 30. X. 1918., 4.

²⁰ U izvorima se spominje nekoliko naziva bolesti: španjolska bolest, španjolska gripa, influenza, influencija, španjolska groznica.

²¹ Magda Reizman umrla je u osječkoj bolnici 11. listopada 1918. od influence. (HR-DAOS -208, Klinička bolnica Osijek, knjiga 469, Knjiga umrlih od 1917. do 1922.)

²² HO, br. 150, Osijek, 4. VII. 1918., 3.

²³ Isto, br. 163, Osijek, 22. VII. 1918., 3.

jem svibnja obavještavale o bolesti od koje je obolio španjolski kralj i pojedini ministri.²⁴ Javile su se u srpnju kada je epidemija diljem svijeta već prerastala u pandemiju; izvještaji su veoma sažeti i ne objašnjavaju ništa o samoj naravi bolesti, nego umanjuju ozbiljnost situacije navodima kako je bolest blaga, kako već jenjava te kako se stanovništvo nema čega bojati. Kada se pokazalo da je bolest mnogo ozbiljnija no što se to u početku mislilo, objavljuju se u osječkom tisku i prvi izvještaji o smrtnim slučajevima od španjolske bolesti i u ostalim dijelovima Austro-Ugarske Monarhije.

Spomenuta dva članka bila su i jedini zapisi o španjolskoj gripu u osječkim novinama sve do početka listopada kada je bolest zaprijetila osječkim građanima. Doduše, izuzetak je jedan članak objavljen u rujanskom broju u kojem se navodi kako je jedan rumunjski liječnik uspio izliječiti svaki slučaj španjolske gripe u roku od 24 sata.²⁵ Tu se još jednom vidi da se španjolska gripa i dalje ne tretira kao jako opasna i veoma smrtonosna bolest, nego tek kao neugodan oblik gripe s pokojim smrtnim slučajem. Ne želi se stvarati panika među ljudima, što i nije bilo teško postići jer se gripa još nije ozbiljnije pojavila u Hrvatskoj, a i javnost su više zanimali ratni i ini politički događaji.

Budući da je epidemija izbila u zadnjoj godini Prvoga svjetskog rata, sve je bilo usmjereno na razvoj ratnih i političkih prilika. U samoj Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji politička je scena bila zaokupljena stanjem na ratištima i razvojem političke situacije, prije svega rješavanjem hrvatskog pitanja i odnosima s Budimpeštom i Bečom. Svi drugi događaji ostali su u sjeni tih zbivanja, kao i velikih (geo)političkih i inih promjena, posebno u zadnjoj četvrtini godine. Imajući na umu sve to, lako je shvatiti kojim je vijestima hrvatski tisak posvećivao najviše pažnje. Uostalom, novinska i izdavačka d. d. borila su se s nestašicom papira te su novine izlazile u smanjenom opsegu (npr. *Hrvatska obrana* imala je samo četiri stranice) što nije ostavljalo dovoljno prostora za ono što se smatralo manje bitnim vijestima. Na snazi je osim toga bila i odredba o zabrani korištenja vijesti novinskih agencija s područja zemalja Antante; stoga se nije izvještavalo o tijeku epidemije u tim zemljama.²⁶ Još jedan od razloga zašto se tijekom ljetnih mjeseci u osječkom tisku ne izvještava o španjolskoj gripu jest i sama priroda te bolesti. Naime, gripa se javila cirkularno, u trima valovima, pri čemu bi dosegla svoj vrhunac nakon četiri do šest tjedana, zatim bi počela jenjavati i onda bi nakratko nestala.²⁷ Upravo krajem ljeta počeo je jenjavati prvi val gripe, a jesenski još nije ni započeo ni dosegnuo svoj vrhunac. U razdoblju između tih dvaju valova činilo se da

²⁴ Goran Hutinec, „Odjeci epidemije ‘Španjolske gripe’ 1918. godine u hrvatskoj javnosti“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 38 (2006), 228.

²⁵ HO, br. 213, Osijek, 20. XI. 1918, 2.

²⁶ G. Hutinec, „Odjeci epidemije“, 228.

²⁷ J. Barry, *The Great Influenza*, 315.

je gripa uistinu nestala, odnosno da je pobijedena te vjerojatno zato osječke novine, koje su i tijekom vrhunca prvog vala gripe tek mjestimično pisale o njoj, ne donose nikakve nove vijesti. Jesenski val gripe dosegnut će svoj vrhunac tijekom listopada i studenog 1918. godine, kada se gripa proširila diljem Hrvatske, stigavši tako i u Osijek. Od tada će se i novine intenzivnije baviti tom temom. Dakako, naslovnica je i dalje bila rezervirana za burne političke događaje i ratne posljedice.

Epidemija u Osijeku i mjere protiv njezinog širenja

Nakon pojave i širenja španjolske gripe u Hrvatskoj, Zdravstveni odsjek Odjela za unutarnje poslove Zemaljske Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade obavijestio je sva gradska i općinska poglavarstva o pojavi epidemije i o načinima sprječavanja njezina širenja. I osječko je Gradsko poglavarstvo primilo tu okružnicu u kojoj piše kako se influenza „pošastnim značenjem diljem cijele zemlje pojavila“, da se „zrakom širi (miazmatična) i da tom širenju veoma pogoduje sticanje ljudi“ te da se obavijesti pučanstvo da u slučaju oboljenja „ne postupa svojim životom lakoumno, da smjesta legne u krevet, po mogućnosti, da se pozove liječnik i da se strogo drže njegovih odredaba, nakon prestanka vrućine, da sveudilj ne ustaje i ne izlaze iz kuće, niti da ne radi do posvemašnjeg ozdravljenja, jer će time najaglje doskočiti moći raznim i nemilim i vrlo teškim posljedicama (komplikacijama) ove bolesti, kao što je upala pluća i drugih ustroja tijela“.²⁸ Pozivalo se i na prekid nastave u mjestima gdje se „influenca pošastnim značajem pojavila“.²⁹ Gradsko je poglavarstvo postupilo prema naputcima te su već 11. listopada na deset dana zatvorene sve srednje i pučke škole u gradu na Dravi, sveukupno njih petnaest.³⁰ Novine prenose da je tako odlučeno zbog „influence, španjolske bolesti i inih zaraznih bolesti“.³¹ Očito je u Osijeku izbila veća epidemija španjolske gripe ili je barem postojala velika vjerojatnost da će se to dogoditi jer inače vlasti ne bi donijele tu odluku.

Osim prekida nastave, poduzete su i druge mjere. Budući da se bolest širila tamo gdje se okupljalo mnoštvo ljudi, gradonačelnik Ante Pinterović naredio je vlasnicima svratišta, kavana i gostionica da moraju barem dvaput dnevno čistiti svoje lokale i više puta ih prozračivati. Provedbu su kontrolirali redarstveno povjerenstvo i građanska garda, koji su najstrože, „pod prijetnjom

²⁸ HR-DAOS, SGP, Zdravstveni odjel Gradskog poglavarstva. Španjolska gripa. Odsjek za zdravstvo Odjela za unutrašnje poslove Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade, br. 63.881/1918., 5. X. 1918.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto, Odluka o zatvaranju svih škola zbog španjolske groznice, 11. X. 1918.

³¹ HO, br. 229, Osijek, 9. X. 1918., 5.

zatvaranja lokala“, kažnjavali one koji se toga nisu pridržavali.³² Određeno je i obvezno dezinficiranje željezničkih vagona i tramvajskih kola o trošku poduzetca.³³ Navedene mjere bile su uobičajeni postupak u slučaju pojave zaraznih bolesti, propisane Zakonom o zdravstvu iz 1906., kao i različitim naredbama Kraljevske zemaljske vlade (pr. naredba od 7. III. 1889. o sprječavanju prenošenja zaraznih bolesti u školama, kojom je određeno u kojim situacijama je potrebno zatvoriti samo pojedini školski razred, a kada cijelu školu).³⁴

Istodobno s poduzimanjem prvih mjera protiv širenja epidemije, započelo je i informiranje građana o samoj naravi španjolske gripe i njezinim simptomima. Učinio je to gradski liječnik, obznanivši u novinama osnovne obavijesti o gripi zajedno s preporukama što činiti kako bi se umanjila mogućnost oboljenja. U toj se obavijesti ističe da je uzročnik bolesti još uvijek nepoznat i da se bolest prvo javlja „kao influenza, te je i teško razlikovati u početku, da li se pojavljuje obična influenza ili španjolska bolest“. Bolest se može javiti u lakšem obliku i tada traje tri do pet dana, dok teži oblik bolesti dovodi do komplikacija i može potrajati i nekoliko tjedana. Kao simptomi navode se promuklost, groznica i jak kašalj, a iako za španjolsku gripu nema lijeka, preporučuje se nekoliko preventivnih mjera. Prije svega, preporučivala su se čišćenja i zračenja prostorija nekoliko puta dnevno, osobito prostorija u kojima su se nalazili oboljeli. Trebalo je i češće prati ruke tijekom dana jer su oboljeli ostavljali uzročnike bolesti na predmetima koje su zdrave osobe rukama prenosile do usta i nosa. Zatim se preporučivalo ispiranje usta „razkužnim sredstvima“, višestruko umivanje i pranje gornjeg dijela tijela te izbjegavanje dužeg boravka u prostorijama gdje se skupljalo mnoštvo ljudi, kao što su kavane i gostionice.³⁵ Zanimljivo je da gradski liječnik nije spomenuo da teži oblik bolesti može završiti smrću oboljeloga i da je postotak smrtnosti od influence jako visok.

U novinama je objavljen izvještaj sa sastanka Zdravstvenog odjela Gradskog poglavarstva održanog 12. listopada u kojem se navodi kako je najvjerojatnije od španjolske gripe oboljelo nekoliko stotina građana, no da su sigurno utvrđena samo tri smrtna slučaja od influence i njezinih komplikacija, što se pripisuje blagom karakteru bolesti, barem do tada. Zbog povećavanja broja oboljelih odlučeno je da liječnici i nositelji obitelji moraju prijaviti gradskom redarstvu svakog oboljeloga te dnevno o tome obavještavati Poglavarstvo. Pri tome se navodilo da je kod oboljenja potrebno što prije pozvati liječnika, a i bolnica je zamoljena da u pripremi ima dvije sobe za teže slučajeve upale plu-

³² HR-DAOS, SGP, Zdravstveni odjel Gradskog poglavarstva. Španjolska gripa. Odluka o mjerama za sprječavanje širenja španjolske groznice, 10. X. 1918.

³³ Isto, Odluka o raskuživanju željezničkih i tramvajskih kola i vagona, 13. X. 1918.

³⁴ Đuro Sremac / Branko Žuža, *Hrvatsko zdravstveno zakonodavstvo: 1830 – 1941.* (Zagreb, 2002), 31 – 32., 52 – 53.

³⁵ „Obrana protiv španjolske bolesti“, HO, br. 232, Osijek, 12. X. 1918., 4 – 5.

ća „gdje je radi pomanjkanja stambenih prostorija kućna izolacija posve nemoguća“. Kao i kod drugih zaraznih bolesti, tako su i kod ove, kuće u kojima je netko bolovao morale biti posebno označene crvenim papirićem stavljenim na ulazna vrata. Ta je oznaka upozoravala i druge da ne ulaze u tu kuću da se ne zaraze i ne prenesu bolest. Skidanje papirića strogo se kažnjavalo. Taj mjesec ponovljena su upozorenja u vezi s mjerama čišćenja i prozračivanja lokala te naredba da se tramvajska kola dva puta dnevno moraju dezinficirati, i to cijela unutrašnjost kola, a od vanjskih dijelova samo oni s kojima građani dolaze u dodir. Istaknuto je da će se, ako bi se bolest snažnije proširila, provesti daljnje mjere kao što su zatvaranje kazališta, kina, kavana te u krajnjem slučaju i crkava.³⁶

Iako novine više puta spominju da je španjolska bolest u Osijeku blagog karaktera, čini se da je situacija ipak bila ozbiljnija, barem što se tiče povećavanja broja oboljelih, jer je početak nastave u školama nekoliko puta odgađan; prvo s planiranog 21. listopada na 31. listopada,³⁷ a zatim na 11. studenoga.³⁸ Novine su nastavile objavljivati preventivne preporuke gradskog liječnika, a članci o širenju španjolske gripe diljem Austro-Ugarske Monarhije i Njemačke postali su sve češći, kao i navođenje broja smrtnih slučajeva.³⁹ Spominje se tako da su u Budimpešti „u dva dana oboljele 2 464, a umrlo je 115 osoba“, da je u Beču „svaki dan do 100 ukopa umrlih od te bolesti“, da najviše umiru ljudi između 20 i 30 godina te da je slična situacija i u Berlinu.⁴⁰ Želeći izbjeći sličan scenarij, osječki fizikat preporučio je građanima da ne napuštaju grad, odnosno da ne putuju ako baš ne moraju, a pogotovo da ne idu u Zagreb ili Budimpeštu, gdje se bolest sve više širi. Putovanje željeznicom posebno se treba izbjegavati jer se u vlakovima dolazi u dodir s brojnim ljudima i jer u njima vladaju nepovoljni zdravstveni uvjeti. Ponovljeno je i da se izbjegavaju svi javni lokali i mjesta na kojima se skuplja mnogo ljudi.⁴¹

Unatoč poduzetim mjerama i opetovanim preporukama, španjolska se gripa nastavila širiti Osijekom. Tako su oboljeli glavni urednik i slagari *Hrvatske obrane* (pet od osam) zbog čega je kasnilo izlaženje lista, u smanjenom obliku i gradivu.⁴² Istodobno je u okolnim slavonskim i srijemskim mjestima rastao broj oboljelih te je gripu narod počeo uspoređivati s kolerom.⁴³

³⁶ Isto, br. 234, Osijek, 15. X. 1918., 3.

³⁷ Isto, br. 235, Osijek, 18. X. 1918., 3.

³⁸ Isto, br. 258, Osijek, 9. XI. 1918., 3.

³⁹ Isto, br. 235, Osijek, 16. X. 1918., 3.; br. 236., Osijek, 17. X. 1918., 3.

⁴⁰ Isto, br. 234, Osijek, 15. X. 1918., 2–3.

⁴¹ Isto, br. 238, Osijek, 19. X. 1918., 3.

⁴² Isto, br. 239, Osijek, 21. X. 1918., 1.

⁴³ Isto, 4.

Preventivne mjere nisu bile strogo provođene, a i influenza se značajnije pojavila u Osijeku u posljednjim mjesecima 1918., kada su svi iščekivali završetak Prvoga svjetskog rata i bili usmjereni na rješavanje hrvatskog političkog pitanja, tj. izlazak Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije iz Monarhije te stvaranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba i njezino skoro ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom. Zbog takvih prilika građani su se često okupljali na ulicama „pjevujući rodoljubne pjesme i kličući jugoslavenskoj državi, Wilsonu i Narodnom vijeću“.⁴⁴ To je i vrijeme povratka vojnika s ratišta, zbog čega bi im građani priređivali svečane dočinke na kolodvoru, kada bi se skupilo i po nekoliko tisuća ljudi.⁴⁵ Osim toga kroz grad su prolazili i ostali vojnici, među kojima je bilo dosta oboljelih od španjolske gripe.

Upravo se povratak domaćih vojnika s talijanskog bojišta i dolazak srpske vojske u grad poklapa s ponovnim širenjem španjolske gripe koje je, sudeći prema zastupljenosti novinskih članaka o epidemiji, započelo krajem studenog i početkom prosinca. Naime, gripa je početkom studenog počela slabjeti, pa su ponovno otvorene i škole, ali je ubrzo, nakon kratke stanke, došlo novo razdoblje širenja epidemije. Uz navedeno, na ponovno širenje bolesti zasigurno je utjecalo i popuštanje preventivnih mjera i sve češći susreti na kojima se okupljalo mnoštvo.⁴⁶

Epidemija je očito počela jenjavati sredinom prosinca, kada je osječke novine više gotovo ni ne spominju. Spomen je zaslužila jedino vijest kako je bivši monarh Karlo obolio od te pošasti, zajedno sa svoje četvero starije djece i brojnim dvorjanima.⁴⁷ Još jedan članak u *Hrvatskoj obrani* ilustrira, u pomalo ironičnom tonu, da je situacija postala lakša jer se sada gripa uspoređuje s običnom prehladom: „U prosincu – otvoreni tramvaji. Gdje? Pa gdje drugdje nego u Osijeku! Tko dakle želi, da se vozi u otvorenom tramvaju, neka se pokuša odvesti od gornjogradske glavnog trga na kolodvor. Naravno da mora biti spreman na španjolsku groznicu ili bar na slavonsku kijavicu.“⁴⁸

U siječnju 1919. objavljene su posljednje vijesti o španjolskoj gripi. Riječ je o dvama člancima, preuzetim iz londonskih i američkih novina, u kojima se procjenjuje kako je u svijetu sveukupno od španjolske gripe umrlo šest milijuna ljudi.⁴⁹ Kao što je već spomenuto, suvremene procjene govore o znatno većem broju preminulih.

⁴⁴ Isto, br. 241, Osijek, 23. X. 1918., 2 – 3.

⁴⁵ Isto, br. 262, Osijek, 13. XI. 1918., 2.; br. 263, Osijek, 14. XI. 1918., 3.

⁴⁶ Isto, br. 284, Osijek, 6. XII. 1918., 2.

⁴⁷ Isto, br. 295, Osijek, 19. XII. 1918., 2.

⁴⁸ Isto, br. 299, Osijek, 24. XII. 1918., 3.

⁴⁹ Isto, god. XVIII., br. 10, Osijek, 12. I. 1919.; br. 13, Osijek, 16. I. 1919.

Smrtnost od španjolske gripe u Osijeku

Točan broj oboljelih i umrlih od španjolske gripe u Osijeku nemoguće je odrediti zbog dvaju glavnih razloga. Prvi razlog jest taj da nedostaju podatci svih liječnika, bolnica i ambulanata na području grada, a drugi da nam je nepoznat broj oboljelih koji nisu potražili liječničku pomoć, nego su se liječili kod kuće. Posebno je teško odrediti broj oboljelih, za što gotovo i nema sačuvanih izvora, osim jednog izvješća Zdravstvenog odbora Gradskog poglavarstva s početka listopada 1918. koji navodi nekoliko stotina oboljelih od španjolske gripe u gradu.⁵⁰ Sačuvane bolničke prijамne⁵¹ knjige manjkav su izvor jer ne navode razlog primanja pacijenta u bolnicu, njegove simptome ili početnu dijagnozu, te se na temelju njih ne može odrediti koji su od tih pacijenata primljeni kao oboljeli od španjolske gripe, a koji su primljeni u bolnicu zbog drugih bolesti. Zbog toga su uspoređena imena pacijenata iz prijамnih knjiga s imenima iz bolničkih knjiga umrlih, no ni iz toga se nije puno saznalo. Naime, za veliki se broj osoba, koje su u bolnici umrle od španjolske gripe, uopće ne mogu naći podatci u prijамnim knjigama, zbog čega se zaključuje da one nisu precizno vođene. Još jednom treba naglasiti da nisu svi oboljeli potražili liječničku pomoć,⁵² što dodatno otežava i okvirno procjenjivanje broja oboljelih.

Više izvora može se pronaći za broj umrlih od španjolske gripe i njezinih komplikacija. Riječ je prije svega o obavijestima u novinama, izvješću Zdravstvenog odjela Gradskog poglavarstva te o podacima iz Knjige umrlih osječke Sveopće zakladne bolnice. Novine prvi puta spominju broj umrlih 27. listopada kada prenose izvještaj Gradskog poglavarstva o umrlim osobama tijekom proteklog tjedna. Navedeno je da je od španjolske gripe u tom razdoblju umrlo 20 osoba, znatno manje nego u drugim gradovima, a ukupna je smrtnost iznosila 67 osoba. Donose se i uzroci smrti, te se za tih 20 osoba kao uzrok smrti navodi pneumonija.⁵³ Povezivanje pneumonije sa španjolskom gripom pokazuje da su i osječki liječnici bili upoznati s činjenicom da su žrtve španjolske gripe najčešće umirale od sekundarnih infekcija, prije svega od pneumonije, a ne od same gripe. Za vrijeme trajanja epidemije, novine su nastavile izvještavati o ukupnom tjednom mortalitetu u gradu, no više nijednom nije spomenuto da su osobe umrle od španjolske gripe, nego se kao uzrok smrti navodi samo pneumonija.

⁵⁰ „Španjolska groznica.“, isto, br. 234, Osijek, 15. X. 1918., 3.

⁵¹ HR-DAOS-208, fond Klinička bolnica Osijek, Prijamni zapisnik 1918., 1918./1919., knjiga 341., 342.

⁵² Julija Pantić / Marijan Marijan / Andrija Lovrić, „Španjolska gripa u Zagrebu“, *Povijest u nastavi*, vol. IV., br. 7 (Zagreb, 2006), 112.

⁵³ „Veliki pomor u Osijeku.“, HO, br. 245, Osijek, 27. X. 1918., 5.

Tablica 1. Tjedna izvješća o ukupnom broju umrlih i broju umrlih od pneumonije^{54 55}

	ukupan broj umrlih	broj umrlih od pneumonije
20. – 26. X. 1918.	67	20
26. X. – 8. XI. 1918.	80	25
9. – 15. XI. 1918.	29	6
16. – 22. XI. 1918.	34	7
30. XI. – 6. XII. 1918.	19	8
14. – 20. XII. 1918.	21	5
21. – 27. XII. 1918.	18	2
28. XII. 1918. – 3. I. 1919.	25	2
ukupno	293	75

Osim podataka o ukupnom mortalitetu u gradu, u *Hrvatskoj obrani* ne mogu se naći pojedinačne osmrtnice. Na stranicama tih novina može se pronaći obavijest o oboljenju ili smrti tek pokoje osobe koja je obnašala neku važniju funkciju ili bila poznata širem građanstvu, kao npr. glavni urednik spomenutog lista Ljuboje Dlustuš,⁵⁶ podžupan Virovitičke županije Mile Kramarić⁵⁷ ili mlada glumica osječkog Hrvatskog narodnog kazališta Ljubica Tolić.⁵⁸

Vladin Zdravstveni odsjek tražio je od svih poglavarstava da mu dostave mjesečne tablične iskaze preminulih od španjolske gripe kao i od drugih zaraznih bolesti. Nažalost, u osječkom su arhivu sačuvane jedino uputnice kako je Poglavarstvo primilo tu obavijest i poslalo izvješće, no samog izvješća nema. Taj je zahtjev ponavljan nekoliko puta jer se čini da nisu sva poglavarstva izvršila ono što se od njih tražilo, ali i da zbog nesigurnih vremena i čestog kašnjenja pošte ta izvješća nisu ni stigla do Zdravstvenog odsjeka vlade.⁵⁹ Sačuvan je jedino zdravstveni izvještaj Zdravstvenog odjela Gradskog poglavarstva za 1918. godinu u kojem stoji da je u Osijeku od španjolske gripe preminulo 50 osoba jer se gripa tu pojavila u znatno manjem opsegu nego u drugim mjestima i gradovima. Odjel smatra da ne bi bilo ni toliko smrtnih slučajeva da u to

⁵⁴ Isto, br. 262, Osijek, 13. XI. 1918., 3.; br. 266, Osijek, 17. XI. 1918., 4.; br. 272, Osijek, 24. XI. 1918., 5.; br. 286, Osijek, 8. XII. 1918., 4.; br. 297, Osijek, 22. XII. 1918., 5.; br. 301, Osijek, 28. XII. 1918., 5.; god. XVIII., br. 3, Osijek, 4. I. 1919., 2.

⁵⁵ U novinama nedostaju podatci za razdoblje od 23. do 29. rujna i od 7. do 13. rujna 1918.

⁵⁶ Isto, br. 258, Osijek, 12. XI. 1918., 4.

⁵⁷ Isto, br. 241, Osijek, 23. X. 1918., 3.

⁵⁸ Isto, br. 262, Osijek, 13. XI. 1918., 1.

⁵⁹ HR-DAOS, SGP, Zdravstveni odjel Gradskog poglavarstva. Španjolska gripa. Zahtjevi Odsjeka za zdravstvo Unutarnjeg odjela Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade da se dostave mjesečni iskazi o preminulim od španjolske groznice.

vrijeme kroz grad nisu prolazili brojni vojnici iz raznih krajeva.⁶⁰ Međutim, brojka je zasigurno bila i veća jer su samo u donjogradskoj bolnici u razdoblju od listopada do kraja prosinca od španjolske gripe i njezinih posljedica (*pneumonia post influenza/influenza pneumonia*) umrle 44 osobe, a kada bismo njima pribrojali i one za koje je kao uzrok smrti navedena samo pneumonija (najčešći uzrok smrti ljudi oboljelih od španjolske gripe), brojka bi se uvećala za 25 osoba, što bi ukupno činilo 69 umrlih (Tablica 2.).⁶¹ Zdravstveni odjel brojku od 50 preminulih od španjolske gripe očito nije dobio samo na temelju izvješća te bolnice, nego je podatke dobivao i iz drugih izvora, što se vidi usporedbom ukupnog broja umrlih za vrijeme od listopada do prosinca 1918. godine: zdravstveni izvještaj navodi da su tada umrle 422 osobe, a prema bolničkim knjigama, u bolnici je umrlo 150 ljudi. Taj nerazmjer u broju umrlih govori da i te 1918., kao uostalom ni danas, ljudi nisu umirali isključivo u bolnicama, nego velikim dijelom u svojim kućama.

Tablica 2. Umrli od španjolske gripe i pneumonije u Sveopćoj zakladnoj bolnici, listopad – prosinac 1918. godine

	ukupan mortalitet	pomor od influence	pomor od komplikacija influence (<i>influenza pneumonia/pneumonia post influenza</i>)	pomor od pneumonije
listopad	74	3	21	18
studeni	36	2	14	1
prosina	40	0	4	6
ukupno	150	5	39	25

Usporedbom podataka o broju umrlih od pneumonije u osječkoj bolnici za mjeseci listopad, studeni i prosinac 1917., 1918. i 1919. godine, vidi se da je tijekom spomenutih triju mjeseci u 1917. i 1919. godini zabilježen tek pokojni slučaj smrti od pneumonije, dok je 1918. ta brojka značajno uvećana. Stoga bi se barem dio tih smrtnih slučajeva, ako ne i svi, mogao pripisati influenci.

Tablica 3. Broj umrlih od pneumonije u Sveopćoj zakladnoj bolnici za mjeseci listopad, studeni i prosinac 1917., 1918. i 1919. godine

	1917.	1918.	1919.
listopad	nema podataka	18	2
studeni	2	1	1
prosina	1	6	2
ukupno	3	25	5

⁶⁰ Isto, Izvješća Zdravstvenog odjela Gradskog poglavarstva, Zdravstveni izvještaj za godinu 1918.

⁶¹ HR-DAOS-208, Fond Klinička bolnica Osijek, knjiga 469., Knjiga umrlih od 1917. do 1922.

Influenca je osim pneumonije izazivala i neke druge komplikacije. Tako *Hrvatska obrana* izvještava da je mlada glumica osječkog kazališta Ljubica Tolić preminula od posljedica španjolske gripe, dok je u bolničkoj knjizi umrlih zapisano samo da je umrla od tifusa abdomena.⁶² Upravo zbog različitih dijagnoza i sekundarnih infekcija od kojih su oboljeli umirali, teško je odrediti je li bolest od koje su umrli nastupila sama ili je posljedica španjolske gripe.

Budući da je u osječkoj Tvrđi bila i vojna bolnica,⁶³ sigurno je da je i među vojnicima liječenim u Osijeku bilo smrtnih slučajeva od španjolske gripe, o čemu svjedoče i novinski članci o smrti dvaju srpskih poručnika od te bolesti.⁶⁴ Kako je poznato da je taj virus gripe bio jako smrtonosan i da se brzo širio, ta dva smrtna slučaja daju nam naslutiti da ih je bilo znatno više.

Zbog tih manjkavih podataka, brojka od 44, odnosno 69 osoba (ako španjolskoj gripi pribrojimo i smrti od pneumonije) umrlih od španjolske gripe u osječkoj bolnici može navesti na zaključak da je Osijekom uistinu zavladao blagi slučaj epidemije, osobito u usporedbi s drugim gradovima, npr. Zagrebom, gdje je od influence umrlo 897 osoba.⁶⁵

Na osnovi podataka iz bolničke Knjige umrlih uočava se i dobna struktura osoba umrlih od španjolske gripe. Od 44 osobe koje su preminule od influence ili *pneumonie post influence/influence pneumonie*, 28 pripada dobnoj skupini od 18 do 40 godina, 14 osoba bilo je mlađe od 18 godina, a dvije su bile starije od 40 godina. Od 25 oboljelih, za koje je kao uzrok smrtni navedena samo pneumonija, njih 14 pripada dobnoj skupini od 18 do 40 godina, četiri su osobe bile mlađe od 18, a sedam starije od 40 godina.⁶⁶ Ovakva dobna struktura podudara se sa općom dobnom strukturom umrlih od španjolske gripe jer je mortalitet bio najveći upravo među inače najzdravijim dijelom populacije, što je već ranije objašnjeno.

Pojedini smrtni slučajevi od španjolske gripe javljaju se i u 1919. godini. Knjiga umrlih bilježi još tri smrtna slučaja, po jedan u siječnju, veljači i ožujku, kada je španjolska gripa, prema službenim podacima, odnijela posljednji život u Osijeku.⁶⁷

⁶² Isto.; HO, br. 262, Osijek, 13. XI. 1918., 1.

⁶³ Dokumenti te bolnice ne nalaze se u Državnom arhivu u Osijeku, nego u Beogradu.

⁶⁴ HO, br. 271, Osijek, 23. XI. 1918., 3.; br. 284, Osijek, 6. XII. 1918., 3.

⁶⁵ J. Pantić / M. Marijan / A. Lovrić, „Španjolska gripa u Zagrebu“, 113.

⁶⁶ HR-DAOS-208, Knjiga umrlih od 1917. do 1922., knj. 469.

⁶⁷ Isto.

Zaključak

Španjolska se gripa pojavila u Osijeku u prvim jesenskim tjednima 1918. godine i u početku nije smatrana veoma opasnom bolešću. S pojavom prvih smrtnih slučajeva i povećanjem broja oboljelih, odnos prema španjolskoj gripi se promijenio i gradske su vlasti počele djelovati. Počelo se izvještavati o samoj naravi influence i o velikoj smrtnosti u Beču i Budimpešti te u Njemačkoj, a poduzete su i osnovne mjere za suzbijanje epidemije. Prema napatku Zdravstvenog odsjeka Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske Zemaljske vlade, zatvorene su sve škole, naređeno je dezinficiranje i temeljito čišćenje svih javnih lokala, željezničkih vagona i tramvajskih kola, a samim je građanima preporučeno da se ne zadržavaju na mjestima gdje se skuplja mnoštvo ljudi, da ne putuju (pogotovo željeznicom) ako baš ne moraju, te da vode veću brigu o osnovnoj osobnoj higijeni. Međutim, građani su se spomenutih preventivnih mjera slabo pridržavali te one nisu mogle imati nekakav ozbiljniji učinak u sprječavanju širenja gripe. Glavni razlog tog ignoriranja preventivnih mjera i opasnosti od zaraze jesu korjenite političke promjene nakon Prvoga svjetskog rata. Pred sam kraj rata i po njegovom završetku, građani su bili puni entuzijazma, nadajući se boljoj budućnosti nakon izlaska Hrvatske iz Austro-Ugarske Monarhije i osnivanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Spontano su se okupljali na gradskim ulicama pozdravljajući različite političke odluke, a posebno su pripremali velike dočeke vojnika koji su se vraćali s bojišta nakon proglašenja primirja. Takvo ignoriranje preventivnih mjera, koje ionako same po sebi nisu mogle suzbiti epidemiju španjolske gripe, te povratak domaćih vojnika i dolazak srpskih vojnika, kao i loši životni i nezadovoljavajući zdravstveni uvjeti u gradu, pospješili su širenje epidemije.

Osječki list *Hrvatska obrana* slabo je izvještavao o tijeku epidemije i više se bavio političkim zbivanjima, što svjedoči da je, unatoč sve većem broju umrlih, španjolska gripa cijelo vrijeme bila sporedna, neprioritetna tema. To potvrđuje i činjenica da u izvorima nema nikakve naznake kako je među stanovništvom zavladao strah od te bolesti.

Točan broj oboljelih i preminulih od španjolske gripe u Osijeku teško je utvrditi zbog nedostataka izvora i činjenice da nisu svi oboljeli potražili liječničku pomoć, odnosno da se nisu liječili i umirali u bolnici. Međutim, i poznate brojke svjedoče da je gripa ostavila svoj trag, iako ju je osječka javnost nastojala ignorirati. U Osijeku, kao i drugdje, nikakve preventivne mjere i medicinska djelatnost nisu suzbile epidemiju španjolske gripe; ona je nestala prirodnim putem, naglo i neočekivano kao što se i pojavila.

Bibliografija

Izvori

- ARHIVSKA GRAĐA

1. Državni arhiv u Osijeku (HR-DAOS), Spisi Gradskog poglavarstva, registra-turna oznaka 680, Zdravstveni odjel Gradskog poglavarstva, Španjolska gripa.
2. Državni arhiv u Osijeku, Klinička bolnica Osijek, fond 208 (HR-DAOS-208):
  - a) Knjiga umrlih od 1917. do 1922., knj. 469.
  - b) Prijamni zapisnik 1918. godina, knj. 341.
  - c) Prijamni zapisnik 1918./1919. godina, knj. 342.

- NOVINE

1. Hrvatska obrana (HO), god. XVII., srpanj – prosinac 1918.; god. XVIII., sije-čanj 1919.

Literatura

1. BARRY, John, *The Great Influenza: The Epic Story of the Deadliest Plague in History*, New York 2004.
2. BARIŠIN, Andreja, DRAŽENOVIĆ, Vladimir, „Usporedba pandemijskog virusa A/H1N1/ iz 1918. godine s potencijalnim pandemijskim virusom A/H5N1/ iz 2005. godine“, *Infektološki glasnik*, god. 26, br. 1, Zagreb 2006., str. 19. – 23.
3. DAER, Carolyn, TRILLA, Antoni, TRILLA, Guillem, „The 1918. ‘Spanish flu’ in Spain“, *Clinical Infectious Diseases*, vol. 47, br. 5, Oxford 2008., str. 668. – 673.
4. ECHEVERRI, Beatriz, „Spanish influenza seen from Spain“, u: *The Spanish Influenza Pandemic of 1918 – 19. New Perspectives*, ur. Howard Phillips i David Killingray, London 2003., str. 173. – 190.
5. HUTINEC, Goran, „Odjeci epidemije ‘španjolske gripe’ 1918. godine u hr-vatskoj javnosti“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 38, Zagreb 2006., str. 227. – 242.
6. JANOŠI, Krešimir, „Zdravstvo 1848. – 1918.“, u: *Od turskog do suvremenog Osijeka*, ur. Ive Mažuran, Zagreb 1996., str. 201. – 217.

7. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira, „Utjecaj Prvog svjetskog rata na kretanja stanovništva i stočarstva na području Hrvatske i Slavonije“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 24, Zagreb 1991., str. 41. – 56.
8. PANTIĆ, Julija, MARIJAN, Marijan, LOVRIĆ, Andrija, „Španjolska gripa u Zagrebu“, *Povijest u nastavi*, vol. IV, br. 7, Zagreb 2006., str. 105. – 115.
9. SREMAC, Đuro, ŽUŽA, Branko, *Hrvatsko zdravstveno zakonodavstvo: 1830 – 1941.*, Zagreb 2002.
10. UTVIĆ, Vladimir, *Povijest bolničkih ustanova u Osijeku od 1874 – 1974*, Osijek 1974.
11. ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Zlata, *Svaštice iz starog Osijeka*, II. dopunjeno i pre-rađeno izdanje, Osijek 2001.

Summary

SPANISH FLU IN OSIJEK IN 1918

Influenza pandemic of 1918-1919, remembered as “Spanish flu” in world’s collective memory, shook the world exhausted by World War I and claimed much more lives than this great military conflict. By the end of the summer of 1918 the flu virus reached Croatia, as well as Osijek, where it claimed its first victims in the fall of the same year. Town authorities tried to fight the pandemic with numerous safety regulations, but because of the specific period in which influenza struck, the town population did not observe these regulations and virtually ignored the danger. Namely, in October and November, when the pandemic peaked in Osijek, the map of Europe was significantly changing as a result of World War I. The Croatian public was, as it could be expected, eager to see what will happen to Croatia after the collapse of Austria-Hungary. The townsmen gathered on the streets greeting the soldiers returning from war and celebrating the proclamation of the State of Slovenes, Croats and Serbs, completely forgetting about the danger from the Spanish flu. The pandemic continued its course and no safety measures or medical activities could keep it at bay. It disappeared naturally, suddenly and abruptly, the same way as it appeared.

Key words: Spanish flu, epidemic, Osijek, World War I, 1918